Turkish Studies **Language and Literature**

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 1925-1943

DOI: 10.29228/TurkishStudies.39873

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 11.11.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 30.12.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (20.12.2019)-Referee 2 (30.12.2019)

This article was checked by intihal.net.

HÜSN Ü AŞK'TAN HAREKETLE MESNEVİLER İÇİN BİR İNCELEME ÖNERİSİ

*Abuzer KALYON**

ÖZ

Son zamanlarda Osmanlı tarih, kültür ve edebiyatına olan ilgide artış görülmektedir. Bu bağlamda gazeller başta olmak üzere tüm türlerin yeniden değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Estetik değerler kadar, tarihi ve kültürel birikimi de içinde barındıran Osmanlı edebiyatı usta şairlerin kaleminden şaheserler vermiştir. İşte bu şaheserlerden birisi de hiç şüphesiz ki Şeyh Gâlib'in altı ay gibi kısa bir sürede kaleme aldığı Hüsn ü Aşk'tır. Eserin değeri, Şeyh Galib'in Osmanlı edebiyatının son büyük şairi olması ile de bağlantılanabilir. Klasik edebiyatın şaheserleri arasında yer alan Hüsn ü Aşk, sürükleyici üslubu ve içeriği kadar, şairin tasavvûfî düşüncelerinin yansıtıldığı bir eser olarak da dikkat çekmektedir. Eserde insanın mutlak varlığa ulaşip O'nda sonsuza erme gayesi, Aşk'ın Hüsn'e ulaşma serüveniyle dile getirilmektedir. Aşk, Hüsn'e kavuşmak için insan hayalinin bile zorlandığı aşamalardan geçmektedir. Allah'a ulaşmanın zorluğu eserde kişileştirme yoluyla verilmiştir. İlk bakışta beşeri aşktan yola çıkıldığı izlenimi veren hikâye aslında kişinin Allâh'a ulaşabilmesini sembolik ifadelerle işlemektedir. Bir aşk hikâyesi gibi görülen Hüsn ü Aşk'taki aşk serüveni iki insanın birbirlerine olan sevdalarının çok ötesinde izler taşımaktadır. Aşk, sevdalandığı ve kendisini büyüleyen Hüsn'e kavuşmak için çileli yollardan geçmektedir. Bu yolda karşılaştığı düşmanların kendisine karşı güç birliği yaptıkları olağanüstü varlıkların (cinler, devler, cadılar, periler vb.) saldırılarıyla karşılaşmaktadır. Aşk, bu şekilde kendisine düşman olan güçlerle mücadele ederken bir an olsun hedefinden vazgeçme yoluna gitmez. Bunu aklının ucundan bile geçirmez. Bir taraftan bela ve sıkıntılara bulaşmakta, diğer taraftan da bu bela ve sıkıntıları bertaraf etmeye çalışmaktadır. Aşk, sonunda Hüsn'e kavuşur. Hüsn, Aşk, Aşk da Hüsn'ün kendisidir. Bu kavuşma Allah'a kavuşmadır. Hedefine ulaşmak için sıkıntı üstüne sıkıntı çeken Aşk, zorlu sınavını başarıyla

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, E-posta: abuzerkalyon@gmail.com

kazanmıştır... Bu çalışmada Hüsn ü Aşk incelenmiş ve eserden hareketle mesneviler için bir inceleme planı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, mesnevi, Hüsn ü Aşk, Şeyh Galib,

A PROPOSAL OF EXAMINATION FOR MESNEVIS DERIVING FROM HÜSN Ü AŞK

ABSTRACT

Recently, there has been an increase in interest in Ottoman history, culture and literature. In this context, re-evaluation of mesnevi is important. Ottoman literature, which includes historical and cultural accumulation as well as aesthetic values, gave masterpieces from the pen of master poets. And one of these masterpieces, doubtless, is Hüsn ü Aşk, which Sheikh Gâlib wrote in as little as six months. The value of the work can also be linked to the fact that the poet was the last great poet of Ottoman literature. Hüsn ü Aşk, which is one of the masterpieces of classical literature, draws attention as a work reflecting the poet's mystical thoughts as well as its gripping style and content. In the work, the aim of human being to reach the absolute existence (God) and to end in Him is expressed by Love's adventure to reach Hüsn. Love goes through adventures where even human imagination is difficult to achieve Hüsn. The difficulty of reaching Allah (God) is given through personalization in the work. At first glance, the story, which gives the impression of starting from human love, actually commits one's access to Allah through symbols. The love adventure in Hüsn ü Aşk, which seems to be a love story, carries traces far beyond the love of two people. Love, who is lovesick of Hüsn and got enchanted by her love, encounters ordeals, enemies and extraordinary beings (jinn, giants, witches, fairies, etc.) in order to reach Hüsn. In this way, love does not give up his goal for a moment while fighting the forces that are hostile to it. She doesn't even think about it. On the one hand, it is involved in calamities and troubles, and on the other hand, it tries to eliminate these calamities and troubles. Finally, Love reaches Hüsn. Hüsn is Love, and Love is Hüsn herself. This reunion is the attainment to Allah. Love, who is troubled to reach his goal, has successfully passed the challenging exam... In this study, Hüsn ü Aşk was examined and an examination plan for mesnevis was presented.

STRUCTURED ABSTRACT

Recently, there has been an increase in interest in Ottoman history, culture and literature. In this context, re-evaluation of mesnevi is important. Ottoman literature, which includes historical and cultural accumulation as well as aesthetic values, gave masterpieces from the pen of master poets. And one of these masterpieces, doubtless, is Hüsn ü Aşk, which Sheikh Gâlib wrote in as little as six months. The value of the work can also be linked to the fact that the poet was the last great poet of Ottoman literature. Hüsn ü Aşk, which is one of the masterpieces of

classical literature, draws attention as a work reflecting the poet's mystical thoughts as well as its gripping style and content. In the work, the aim of human being to reach the absolute existence (God) and to end in Him is expressed by Love's adventure to reach Hüsn. Love goes through adventures where even human imagination is difficult to achieve Hüsn. The difficulty of reaching Allah (God) is given through personalization in the work.

At first glance, the story, which gives the impression of starting from human love, actually commits one's access to Allah through symbols. The love adventure in Hüsn ü Aşk, which seems to be a love story, carries traces far beyond the love of two people. Love, who is lovesick of Hüsn and got enchanted by her love, encounters ordeals, enemies and extraordinary beings (jinn, giants, witches, fairies, etc.) in order to reach Hüsn. In this way, love does not give up his goal for a moment while fighting the forces that are hostile to it. She doesn't even think about it. On the one hand, it is involved in calamities and troubles, and on the other hand, it tries to eliminate these calamities and troubles. Finally, Love reaches Hüsn. Hüsn is Love, and Love is Hüsn herself. This reunion is the attainment to Allah. Love, who is troubled to reach his goal, has successfully passed the challenging exam... In this study, Hüsn ü Aşk was examined and an examination plan for mesnevis was presented. Undoubtedly, one of the mesnevis that gets studied the most is Hüsn ü Aşk.

Several pieces of research about it were made by plenty of researchers from Turkey and countries from Europe, America, and the Middle East. Hüsn ü Aşk is not only a work that is studied for its linguistic and literary value, but it is also a work that is being studied by the ones who are affiliated with Islamic Sufism. It is also important from the aspect of it presenting Şeyh Galib's literary background, artistic personality and his understanding of Sufism. In order to make evaluations about Şeyh Galip, we first need to investigate and evaluate Hüsn ü Aşk in all aspects. Victoria Rowe Holbrook is undoubtedly one of the most important researchers in the West who researches the work. Holbrook drew attention to different characteristics of Hüsn ü Aşk in her studies. Holbrook's studies took positive reactions from Turkey as much as they got from abroad. Studies regarding the evaluation of the work from the aspect of its Sufistic language have been made by Egyptian Turcologists in the Arabian world. Briefly, this masterpiece of Şeyh Galib draws attention with its language and narration besides its Sufistic content. The work bears a harmonious structure-property.

Two people's love is being told in Mesnevi. But situations that force human imagination are also subject in the work. Supernatural beings and forces such as giants, genies and fairies add a scent of fairy tale to the Mesnevi. But of course, the fairytale-like scent here is not the one that gets told in 3 or 5 minutes like in any regular fairytale's morphology. The work is filled with unusual forces and creatures just like in fairytales. But it is a long narrative just like a novel. This narrative is shaped in the manner of the poem. The attention that the Mesnevi of Hüsn ü Aşk draws from the communities of literature, language and Sufism in Turkey and abroad gives it a more meaningful status. Mesnevis hold an important place in classical literature. This situation is a common feature of Arabic, Persian and Turkish literature. Mesnevis, which are the products of these

literatures which feed on the Islamic culture, also reflect the perspective of Islam.

Şeyh Galib actually composed *Hüsn ü Aşk*, which is an assertive Mesnevi, due to a bet. Şeyh Galib tells about the situation of Hayrâbâd by Nâbî gets praised in a council that he is also present in, in the section “sebeb-i te’lif” in *Hüsn ü Aşk*. He tells about the people claiming that no better work could ever be written on top of Hayrâbâd, and him telling that it has some flaws in it and objects to the idea of the praisers, and then the people wants him to compose the one that is better than this if possible. Thereupon Şeyh Gâlib, who was twenty-six years old at the time, starts writing *Hüsn ü Aşk* and completes it in a short period of time as six months. Mesnevis, which are among the important values of classical literature, started drawing the attention of cultural communities in the recent period. This case is undoubtedly pleasing from the aspect of spreading and studying classical cultural products. Investigation of Mesnevis which are seen as novels of the classical literature including the Ottoman literature is also of capital importance. Based on this idea, we looked at *Hüsn ü Aşk* from the perspective of a novel.

We investigated it based on the novel criteria. Approaching to the work in this way, we discussed the idea of whether *Hüsn ü Aşk* can be an investigation model for the Mesnevis too or not. We also kept an eye on the techniques of studying novels which are among the important literary types of modern life. In the direction of novel investigation methods, setting, time, novel characters and the properties of these characters have been studied. We kept the studies of the characters, the main character being in the first place, throughout the way of using investigation techniques in sight. We used the way of applying these methods to *Hüsn ü Aşk*. This way, we discussed on the properties of the heroes, supporting characters and enemy characters. Briefly, we discussed upon the idea of the prescence of novelistic good and bad characters not only in novels but in Mesnevis too. We presented an example of an investigation plan by studying *Hüsn ü Aşk* from the perspective of investigating Mesnevis which are among the important types of classical literature.

Keywords: *Hüsn ü Aşk*, Sheikh Gâlib, mesnevi.

I. Bölüm

Şeyh Gâlib’in Eserleri

1. Divan

1781 yılında henüz yirmi dört yaşında iken divanını tertip eden Şeyh Gâlib daha sonra yazdığı şiirlerle eserini 5500 beyte çıkarmıştır. Divan üzerine Muhsin Kalkışım (1992, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Abdülkadir Gürer (1993, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) tarafından birer doktora çalışması yapılmıştır. Divandaki tarih manzumeleri üzerine Muhsin Macit yüksek lisans tezi (1989, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) hazırlamıştır. Divanın, çoğu İstanbul kütüphanelerinde olmak üzere kırkın üzerinde nüshası bulunmaktadır. Türkiye dışında ise Kahire, Londra ve Paris’te nüshaları vardır.

2. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî

Yûsuf Sîneçâk'ın eserine 1790'da yazılmış bir şerh olup müellifin Türkçe tek mensur eseri olması bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Şeyh Gâlib bu eseri yazarken Yûsuf Sîneçâk'ın Sütlüce'deki kabrine bakan evde ikamet ediyordu. Yûsuf Sîneçâk, Mesnevî'den 366 beyit seçerek bir antoloji meydana getirmiştir. Daha önce Abdullah Bosnevî, Mehmed İlmî Dede ve Cevrî İbrâhim Çelebi'nin şerhettiği eserin bu yeni şerhi başlangıç safhasında olanlar için kaleme alınmıştır. Şeyh Gâlib bu eseri, üstadı Ali Dede Efendi'nin teşvikiyle ve içinde bulunduğu kültür ve maneviyat ortamına karşı bir minnet borcu düşüncesiyle yazmıştır. Şerh, genel anlamda bir seçki olmakla birlikte; Mesnevî'den seçilen beyitler kendi aralarında bir konu bütünlüğü oluşturmaktadır. Yazar eserin "Tenbih" bölümünde bu hususa özellikle değinmekte ve yerine göre beyitlerin iki vecih üzere açıklandığını belirtmektedir. Eser üzerine Mehmet Malik Bankır doktora (Şerh-i Cezîre-i Mesnevî: İnceleme-Metin-Sözlük, 2004, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Mahmut Aslantürk yüksek lisans tezi (Şerh-i Cezîre-i Mesnevî: İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-İndeks, 1996, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) hazırlamış; şerh ayrıca Turgut Karabey, Mehmet Vanlıoğlu ve Mehmet Atalay tarafından neşredilmiştir (Erzurum 1996). (Kalkışım, 2010: 54-57)

3. Es-Sohbetü's-Sâfiye

Trabzonlu Şeyh Köseç Ahmed Dede'nin Et-Tuhfetü'l-Behiyye fî Tarîkati'l-Mevleviyye adlı Arapça risâlesine yine Arapça yazılan bir ta'likattır. Şeyh Gâlib, Mevlevî adap ve erkânından bahseden bu küçük risâleyi 1789 yılında kaleme almıştır. Ahmet Remzi Akyürek tarafından Es-Sohbetü's-Sâfiye'nin En-Nushatü's-Sâfiyye fî Tercemeti's-Sohbeti's-Sâfiyye ismiyle yapılan Türkçe tercümesini İbrahim Kutluk yayımlamıştır. (TDED, 1948, III/1-2, s. 21-47) Şeyh Gâlib ayrıca Esrar Dede'nin Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye'sindeki şiirleri derlemiştir.

4. Hüsn ü Aşk

Hüsn ü Aşk, 1782-83'te kaleme alınan tasavvûfî, alegorik bir eserdir.

Eser,

mef'û lû / me fâ'i lûn / fe'û lûn

kalıbıyla yazılmıştır.

Mesnevî kısmı 2041 beyit olan Hüsn ü Aşk, ayrıca aralarda bulunan altışar bentlik dört tardıyeyi içermektedir. Şair klasik tarzın gereği olarak tahmîd (hamd), na't, mi'râciyye, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî için kaside ve kendi babası Mustafa Reşid Efendi hakkındaki (Der Zikr-i Pişvâ-yı Hod (*Kendi Önderini Anmak*)) gibi medhiye bölümlerinden sonra telif sebebini anlatıp esere başlar.

II. Bölüm

Hüsn ü Aşk İnceleme

1. Yazılış Sebebi

Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk'ın "sebeb-i te'lîf" bölümünde, kendisinin de bulunduğu bir mecliste Nâbî'nin Hayrâbâd adlı eserinin övüldüğünü belirtmektedir. Eseri övenler bununla da kalmayarak bir benzerinin yazılamayacağı görüşünü ileri sürerler. Kendisinin Hayrâbâd'ın bazı kusurları olduğunu söyleyerek bu görüşe karşı çıktığını, meclistekilerin de daha iyisini yazmak mümkünse bunu kendisinin yapmasını istediklerini anlatır. O vakitler yirmi altı yaşında olan Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk'ı bu olay üzerine yazmaya başlamış ve altı ay gibi kısa bir sürede tamamlamıştır.

2. Özeti

Arabistan'da Benî Mahabbet yani Sevgioğulları isimli bir kabile vardır. Bu kabile çok tuhaf bir kabiledir. Kabile mensupları, güzel huylara sahip olmakla birlikte; kara bahtlı ve sarı yüzlüdürler.

Bu tuhaf kabilede, gecenin birinde biri kız, diğeri erkek iki bebek dünyaya gelir. Kıza Hüsn, erkeğe Aşk adı verilir. Kabilenin ileri gelenleri toplanarak Hüsn'le Aşk'ı nişanlarlar. Çocuklar büyüüp eğitim çağına geldikleri zaman, Mekteb-i Edeb'e giderler. Ders okudukları hocalarının adı, Molla-yı Cünûn, yani Çılgınlık Mollası'dır. Aşk, Aşk isimli okul arkadaşında bulan Hüsn, ona hemen âşık olur. Hüsn, Aşk'ın kendisini sevip sevmediğini bilmemektedir. Hüsn ve Aşk, bazen birlikte Nüzhetgeh-i Ma'nâ adındaki mesire yerine giderek dolaşmaktadırlar. Bu bahçedeki Havz-ı Feyz denilen yerde vakit geçirirler. Burada Sühan isimli yaşlı bilge bir kişi vardır. Bu kişi istediği kılığa bürünerek değişik özellikleri, olağanüstü durumları üzerinde toplayan bir yapıdadır. Sühan, aynı zamanda gezintiye çıktıkları bahçenin sahibidir. Sühan, Hüsn'le Aşk'ın konuşmalarını dinleyerek sohbetlerine katılır. Sühan, birbirlerini sevdiklerini anladığı bu gençlerin bir arada bulunmaları için çaba sarf eder. Ne var ki bu kabileden bir de arabozucu vardır. Bu da Hüsn'le Aşk'ın bir araya gelmelerine engel olmaya çalışan Hayret isimli bir gençtir. Bu genç, kabile içinde çok etkili ve söz sahibidir. Hayret, Hüsn'le Aşk'ın birbirlerini sevdiklerini anlayınca görüşmelerini yasaklar. Hüsn ve Aşk, bu duruma çok üzülen görüşmemeye başlarlar. Birbirinden ayrı kalan Aşk ve Hüsn, Sühan'ın yol göstericiliğiyle mektuplaşmaya başlarlar. Hüsn ve Aşk'ın birbirlerine yazdıkları sevdâ mektuplarını ulaştırma işini Sühan yerine getirmektedir. Bu iki genç, sevdâ yolunda yalnız değillerdir. Aşk'ın Gayret adlı lalası, Hüsn'ün de İsmet adındaki dadısı sürekli kendilerine destek olurlar. Aşk'ın lalası Gayret ona yol göstermeye çalışır. İki gencin içinde bulundukları sıkıntılı durumdan dolayı İsmet de Hüsn'e sabırlı olması için telkinlerde bulunur.

Hocaları Çılgınlık Mollası'nın bu iki gencin birlikteliğini uygun görmesinden sonra, Aşk kabile büyüklerine giderek Hüsn'le evlenmek istediğini söyler. Kabile büyükleri Aşk'ın bu isteği karşısında onunla alay ederler. Evliliğin önüne geçmek için olmadık şartlar ileri sürerler. Aşk'ın Kalp ülkesine gidip oradaki büyüü kimyayı bulup getirmesi durumunda Hüsn'le evliliğine izin vereceklerini söylerler. Kabile büyükleri, işi yokuşa sürmek için Aşk'a çıkacağı bu yolculuğun bela ve sıkıntılarla dolu olduğunu belirtirler. Oysa Aşk, kararlıdır. Kabile büyüklerinin bu olmadık istekleri karşısında bile üzülmemekte; bilakis mutlu olmaktadır. İşin sonunda Hüsn'e kavuşma düşüncesi var. Aşk, dönüşü olmayan bir yola girecektir. Onun bela ve sıkıntılardan dolayı yolundan vazgeçmesi söz konusu değildir. Aşk, bu sıkıntılı ve belalı yolda yalnız değildir; Gayret'le birlikte yola koyulur. Yolculuğun başında bir kuyuya düşerler. Bu kuyu, tuhaf bir kuyudur. Kuyunun içinde zaman kavramı sanki yok olmuştur. Kuyu dipsizdir. Yıllar geçince ancak kuyunun dibine ulaşırlar. Kuyunun dibinde bir dev uyumaktadır. Dev'in askerleri de hazır beklemektedir. Onların kuyunun dibine düşmesiyle uyanan dev, derhal askerlerine verdiği emirle Aşk ve Gayret'i yakalatarak hapsedirir. Bir sabah Sühan, kuyunun başına gelerek onlara kurtuluş yolunu gösterir. Sühan, onların cinler tarafından bilinmeyen ism-i azam ipine tutunmaları sayesinde kuyudan çıkabileceklerini söyler. Sühan'ın sözünü dinleyen Aşk ve Gayret bu sayede kuyudan kolaylıkla çıkarak kurtulurlar. Kuyudan kurtulan iki arkadaş, yollarına devam ederler. Çölde ilerlemekte iken yolları Gam Harabelerine düşer. Burada dondurucu soğuklar içinde yürürken ihtiyar bir cadıya rastlarlar. Cadı Aşk'ı görünce ondan hoşlanır ve onu etkileyebilmek için çeşitli vaatlerde bulunmaya başlar. Bu vaatlerin en önemlisi olarak Aşk'ı sultan yapacağını söyler; ama Aşk'ta en ufak bir karşılık görmez. Bunun üzerine çok kızan cadı iki arkadaşı cezalandırmak için çarşıya gerer. Bu zor durumlarında Sühan imdatlarına koşar. Cadının yaptığı büyüü bozarak onu etkisiz hale getirip Aşk'la arkadaşını kurtarır ve sonra da cadıyı öldürür.

Hüsn, kendisi için belalarla dolu bir yolculuğa çıktığını bildiği Aşk'a götürmesi için âh isimli büyüü bir kılıcı ve Aşkar isimli bir atı Sühan'a teslim etmiştir. İki arkadaşı kurtaran Sühan, Hüsn'ün gönderdiği âh kılıcıyla Aşkar adlı atı Aşk'a teslim eder. Hüsn, Gayret için de iki kanat göndermiştir.

Sühan bu emanetleri de teslim eder. Sühan, iki kafadara Gam ülkesini geçmelerini salık verir. Aşk, Hüsn'ün hediyesi olan ata binerek Gayret'le yola koyulur. Yolda karşılaştıkları devleri ve gulyabanileri âh kılıcıyla kesmektedir. Bu şekilde devlerle, ürkütücü varlıklarla dolu maceralı yolculuğun sonunda gam çölünü arkalarında bırakırlar. Ne var ki karşılaştıkları yeni manzara daha da ürkütücüdür. Kıyısında mumdan yapılmış gemiler bekleyen Ateş Denizini görürler. Girdikleri bu yolun dönüşü yoktur. Devler ve cinler mumdan yaptıkları gemilerle Ateş Denizinde dolaşmaktadırlar. Ateş Denizinde cinlerin ve devlerin mumdan gemilerle dolaşmaları Aşk'la Gayret'i çok ürkütür. Onları gören cinler, yanlarına gelip bu gemilere binmelerini söyleyerek ısrarcı olurlar. Onların bu ısrarlarına aldırmayan aşk yolunun iki yolcusu mumdan gemilere binmezler. Hüsn'ün gönderdiği ata binen Aşk, Ateş Denizini geçmek için tereddüt içinde denize yönelir. Aşkar isimli at, bincisiyle birlikte semender gibi âdeta uçarcasına Ateş Denizini geçer. Gayret de kanatlarından dolayı, Ateş Denizinin üzerinden süzülerek karşı kıyıya ulaşır. Ateş Denizini bu şekilde geçen iki arkadaş gide gide Çin sahiline ulaşırlar. Çin sahili, yeşillikleri, kuşları kısaca tüm doğal güzellikleriyle can alıcı bir yerdir. Burası Aşk'a Hüsn'le yan yana güzel vakitler geçirdikleri Anlam Mesiresini hatırlatır. Bu manzara karşısında Aşk, âdeta kendinden geçmiştir. Sühan bir papağan şeklinde gelerek Aşk'a bazı nasihatlerde bulunur. Çin hükümdarının Hüsrübâ isimli kızının dillere destan güzelliğinden söz eder. Sühan, Aşk'ı Hüsrübâ'ya gönlünü kaptırmaması konusunda sıkı sıkıya uyarır. Hüsrübâ, her sabah yanında bir grup kızla bu bahçeye gelmektedir. Bir sabah peri gibi güzel kızların içinde Hüsrübâ'yı gören Aşk, onu Hüsn'e benzetir. Bu durumda Aşk bir anda Hüsrübâ'ya gönlünü kaptırır. Aşk'ı tuzağına düşüren Hüsrübâ, bahçede yeşillikler içinde bir taht kurdurup onu da yanına oturtur. İçkiler içerek sabaha kadar süren eğlencelerle kendilerinden geçerler. Aşk arkadaşı Gayret'le orada uyuyakalır. Hüsrübâ, Aşk'ın kılıcını alarak yanındaki kızlarla birlikte ortadan kaybolur. Sabah uyanan Aşk, orada Gayret'ten başkasını göremez. Bu defa bir sülün şeklinde gelen Sühan, Aşk'ı uyarmaya devam eder. Hüsrübâ'nın tekrar geleceğini söyler ve ona uyarırsa Hüsrübâ'nın onu kaleye hapsedeceğini söyler. Ertesi gün, Hüsrübâ, yanında peri gibi nedimeleriyle yine gelir. Aşk'ı birlikte gitmeleri için etkilemeye başlar. Hileyi sezen Gayret engel olmaya çalışır. Hüsrübâ'ya aldanarak onunla yola çıkan Aşk, bir süre sonra kendisini tuhaf bir mekânda bulur. Arkadaşı Gayret de yanındadır. Kale kapısından girerler; ama arkalarında bıraktıkları kapının ansızın yok olduğunu görürler. Çevrelerinde çok değişik resimler görürler. Hüsrübâ artık yanlarında değildir. Hüsrübâ'nın kendilerini Zâtü's-suver Kalesine hapsedtiğini anlarlar. Gayret'le orada çaresizce kalırlar. Burası süslü mahallelerle ve hayali oyunlarla dolu uçsuz bucaksız bir dünya gibidir. Aşk, Gayret'in telkinleriyle Aşkar'a binerek kaleden kurtulmak ister. Aşkar, çok hızlı gitmektedir. Öylesine hızlıdır ki bir ayda gidilecek yolu bir anda gitmektedir. Akşama kadar bu şekilde giderler. Ne var ki dönüp geriye baktıklarında bir iki adım bile yol alamadıklarını görürler. Daha önce başlarından geçen dehşet ve belaları yeniden yaşamaya başlarlar. Tekrar kendilerini kuyunun dibinde bulurlar. Cadılarla, gulyabanilerle savaşmaya devam ederler. Hep aynı sıkıntıları yaşamaktadırlar. Bir türlü çıkış yolu bulamazlar. Aşk, kendilerini kurtarması için Allah'a yalvarmaya başlar. Sühan bülbül şeklinde imdada yetişerek kurtuluş için kaleyi ateşe vermelerini tavsiye eder. Kaleyi yakmadıkça buradan çıkamayacaklarını söyler. Sühan'ı dinleyen Aşk ve Gayret derhal kaleyi yakmaya başlarlar. Kale ile birlikte Hüsrübâ da yanar. Kalenin yanmasıyla oradan kurtulan Aşk, bitkin bir hâlde yoluna devam eder.

Karşılaştığı tehlike ve çektiği sıkıntılardan dolayı iyice bunalan Aşk, atından düşer. Artık yoluna bitkinlik içinde yaya olarak devam etmektedir. Sühan bu defa da tabip kılığında gelir. Bu arada Gayret kaybolur. Sühan Aşk'a kendisini Kalp Kalesinin Sultanı Hüsn'ün gönderdiğini söyler. Kendisine kavuşmak için gerekli olan kimya tılsımının Kalp Kalesinde olduğunu söyler. Aşk'ı alıp Kalp Kalesine götürür. Kale muhteşem bir görünümündedir. Aşk, Hüsn'e kavuşacağı anın sabırsızlığı içindedir. Bu kalede Sultanın süslü askerleri ve hizmetçileri bulunmaktadır. Etraf güneş yüzlü güzellerle doludur. Aşk'ı görenler, ona yaklaşıp bağılıklarını bildirip güven telkin ederler. Aşk ve Sühan bu şekilde etrafı seyrederlerken ansızın Hüsn'ün sarayını görürler. Aşk, kendisini bambaşka

bir âlemde bulur... Saraydan ney, tambur vb. hoş sesler duyulmaktadır. Bir perde açılır. Kendilerine doğru Gayret, Hayret ve İsmet'in gelmekte olduğunu görürler. Molla-yı Cünûn da aralarında. Bu manzara karşısında Aşk şaşkınlık içindedir. Sühan ona buranın gönül şehri olduğunu söyleyerek, aradığının burada olduğunu açıklar. Çektiği bela, eziyet ve sıkıntıların tamamının geride kaldığını ifade eder. Hayret Aşk'ı alıp Hüsn'e götürür. Nihayet gayb perdeleri açılmış, Aşk bütün engelleri aşmış, olgunluğa ulaşmış ve gerçeği anlamıştır. Gerçekte Aşk, Hüsn; Hüsn de Aşk'tır... Bunlar görünüşte birbirlerinden farklı biçimde algılanmış olsalar bile gerçek bambaşkadır. Her ikisi de aynıdır; tektir. Aşk için Allah'a kavuşma işte burada gerçekleşir.

3. Aşk'ın Hüsn'e Kavuşmak İçin Geçtiği Sıkıntılı Aşamalar

- Aşk'ın Kalb diyarına yolculuğu ve başına gelenler
- Kuyu ve devin özellikleri ve Aşk'ın başından geçenler
- Devin onları hapse atması
- Aşk'la Gayret'in kurtuluşu
- Aşk'ın Gam Harabelerine girişi
- Gecenin özelliği ve kışın şiddeti
- Cadının büyüğü
- Cadının Aşk'a görünmesi
- Aşk'ın sıkıntısı
- Cadının Aşk'ı çarmıha germesi
- Sühan'ın yetişmesi
- Büyülü kılıç ve Aşkar isimli at
- Aşk'ın uzaklık belasından sıkıntı çekmesi
- Aşk'ın vahşi hayvanlarla dev ve gulyabani ile savaşı
- Aşk'ın yolunun Ateş Denzine düşmesi
- Ateş Denzinin sıkıntı ve dehşeti
- Aşk'ın Çin sahiline ulaşması
- Aşk'ın Hüsrûbâ'ya âşık olması
- Zâtü's-suver Kalesinin özellikleri ve Aşk'ın burada çektiği sıkıntılar
- Aşk'ın Allâh'a yalvarması
- Sühan'ın bülbül kılığında haber getirmesi
- Aşk'ın kaleyi ateşe vermesi
- Aşk'ın Hüsn'e ulaşma serüveninde başına gelen belalara artık dayanacak halinin kalmaması

4. Yapısal Unsurlar

4.1. Olay

Şerif Aktaş, Hüsn ü Aşk'taki vaka değerlendirmesine şu yorumu getirmektedir: Anlatma esasına dayanan diğer edebi metinlerde olduğu gibi; bir olay etrafında itibari yani gerçekte öyle olmadığı halde öyle sayılan bir âlemi dikkatlere sunar. Bu vaka roman adını verdiğimiz birçok eserde karşımıza çıkan cinstendir. “A” kişisi “B”ye ilgi duyar. Vuslata mani engeller araya girer, bunları ortadan kaldırmak için; vakaya işaret eden ve onlara yardım eden şahıslar birbirleriyle mücadele ederler. Hüsn ü Aşk'ta olay, gerçeğe yakınlık endişesi taşımayıp; yerini izlenimlere bırakmaktadır. Hüsn ü Aşk'ın psikolojik romanları düşündüğü de dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. (Aktaş, 2011: 370-373)

4.2. Mekân

Hüsn ü Aşk'taki vaka, yani olay, dış dünyada algıladığımız olaylardan çok farklı olduğu için; mekân da doğal olarak çevremizde algıladığımız mekândan oldukça farklıdır. Olaylar zincirinin mekân olarak Muhabbetogulları kabilesinde başlamasından dolayı Arabistan, bölge adı olarak anılmaktadır.

Kim vardı Arabda bir kabîle

Müstecmi'-i haslet-i cemîle (242)

Arabistan'da, tüm güzel özellikleri kendinde toplamış bir kabile vardı.

Ser-levha-i defter-i fütüvvet

Ser-hayl-i Arab Benî Mahabbet (243)

“Kahramanlık defterinin başlığı, Arap kavminin başı; Muhabbetogulları”

Bu beyitlerden hareketle olayın geçtiği yerin başlangıcı olarak Arabistan'dan söz edilmektedir. Ayrıca mesnevinin sona yaklaşılan kısımlarında 1605. beyitte Aşk'ın ulaştığı Çin sahilinden söz edilerek; öncesinde başlık olarak da verilmektedir.

Resîden-i Aşk Be-Sâhil-i Çîn (Aşk'ın Çin Sahiline Varması)

Bir sâhile erdi kim güzârı

Firdevs riyâzının bahârı

“Yolu bir kıyıya vardı ki burası cennet bahçesinin baharı gibiydi.”

Özellikle söz edilen mekânlardan birisi de Aşk'la Hüsn'ün başbaşa gezdikleri Nüzhetgeh-i Ma'na (Anlam Mesiresi)'dir. Olaylar zincirinin geçtiği diğer yerler; masallarda geçen mekânlardır.

Kuyu, kuyuda yaşayan dev, cin vb. olağanüstü varlıklar... Mekân olarak Gam Harabeleri, Ateş Denizi ve mumdan yapılan gemilerin erimeksizin bu denizde yüzmeleri anlatılmaktadır. Mesnevideki hareketliliğin geçtiği mekânlar olağanüstü durumların yaşanabileceği daha doğrusu hayal edilebileceği yerlerdir. Özellikle Ateş Denizinde mumdan gemilerin olduğu bölgeden söz edilen kısımlar, Şeyh Gâlib'in hayal gücünün oldukça geniş; ama bir o kadar da seçkin olduğu izlenimini vermektedir. Olaylar zincirinin geçtiği mekânların gerçek hayattakilerle ilgisi olmasa bile eserde geçen mekân ve olaylar zinciri arasında güçlü tutarlılıklar vardır.

4.3. Zaman

Mesnevide geçen zaman, itibari yani var olduğu sanılıp düşünülen bir zamandır. Buradaki itibari zamanı Şeyh Galip, özellikle seçmiştir. Zamanın itibari olması hayal gücünün sınırlılığını da ortadan kaldırmaktadır. Hüsn ü Aşk'taki olaylar zincirinin geçtiği zaman kavramı yer yer gerçeklikle örtüşse bile (Hüsn ve Aşk'ın doğumları, okula başlamaları, çocukluk dönemleri, aşkı hissedecek yaşa gelmeleri...) zaman olarak gerçek ötesi zamanlardan da söz edilmesi gerekiyor. Aşk'ın içine düştüğü kuyudaki zaman, zamanlar ötesi gibidir...1259. beyitte geçen zaman kavramı, sonsuzluktan söz ederek gerçek ötesi bir zaman kavramını hayal ettirmektedir.

Ammâ ki ne çâh çâh-ı girdâb
Mânend-i ebed verâsı nâ-yâb

“Ama ne kuyu! Girdap kuyusu... Sonsuzluk gibi, ötesi olmayan...”

Mesnevinin, 1271. beytinde hayal ettirilen zaman da çok farklıdır. Kuyuya düşen Aşk, masallardaki gibi günler, aylar ve yıllar geçince kuyunun dibine ulaşabiliyor.

Gitdi niçe sâl ü mâh u eyyâm
Ka'rın bulup etdi âhir ârâm

Nice gün, ay ve yıl gitti ve sonunda kuyunun dibini buldu.

Eserde Aşk'ın Hüsn'e kavuşmak için sürekli bir yolculuk yaptığı işlenmektedir. Bu yolculuk, manevi bir yolculuktur.

4.4. Anlatma

Hüsn ü Aşk'ta anlatım, anlatıcı tarafından başlatılmaktadır. Ayrıca kahramanlar ve diğer mesnevi kişileri de konuşturulmaktadır. Bu konuşmalar başlıklarla da verilmiştir. Ayrıca Hüsn ve Aşk'ın mektuplaşmaları söz konusudur.

4.5. Şahıs Kadrosu

4.5.1. Aşk

Aşk, mesnevinin başkahramanı, asli karakterdir. Muhabbetogulları kabilesindendir. Aşk ve Hüsn kabiledede aynı gün dünyaya gelirler. Aşk, Hüsn'e kavuşmak için çileli ve uzun bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuk, devler, gulyabaniler, cadılar vb. olağanüstü varlıklarla karşılaşp savaşıyla tehlikelerle doludur.

4.5.2. Hüsn

Aşk'la aynı gece dünyaya gelen Hüsn, mesnevinin diğer kahramanıdır. Başlarda Aşk'a sevdalanır. Daha sonra da Aşk, kendisine kavuşmak için tehlikelerden ve belalı yollardan geçecektir.

4.5.3. Hayret

Arabozucu ve kabileden sözü geçen güçlü bir kişidir. Hüsn'le Aşk'ın bir araya gelmelerine engel olmaya çalışan bir gençtir. Hayret, Hüsn'le Aşk'ın birbirlerini sevdiklerini anlayınca görüşmelerini yasaklar. Hüsn ve Aşk, bu duruma çok üzülen görüşmemeye başlarlar. Birbirinden ayrı kalan Aşk ve Hüsn, Sühan'ın yol göstericiliğiyle mektuplaşmaya başlarlar.

4.5.4. Hüsrübâ

Hüsrübâ, Aşk'ın maceralı yolculuğunda Ateş Denizini geçtikten sonra ulaştığı Çin sahilinde karşısına çıkan güzel bir kızdır. Aynı zamanda Çin hükümdarının kızıdır. Aşk, Sühan'ın tüm uyarılarına rağmen gönlünü bu kıza kaptırır. Bu güzel kıyla gönlünü eğlendiren Aşk, kısa sürede hatasını anlar. Çünkü Hüsrübâ, arkadaşı Gayret'i ve kendisini Zâtü's-suver Kalesine hapsedmiştir. Bu kaleden de yine Sühan'ın yol göstericiliğiyle kurtulurlar.

4.5.5. Cadılar, Periler, Devler, Cinler

Aşk ve arkadaşının mücadele ettiği olağanüstü şahıs ve varlıklardır. Aşk, Kalb Kalesine gitmek üzere başladığı yolculuğunda düştüğü kuyuda cadılar, cinler, periler, devler gibi olağanüstü varlıklarla karşılaşmaya başlar. Ateş Denizinde devler ve cinlerle karşılaşacaktır.

4.5.6. Sühan

Sühan yaşlı ve bilge bir kişidir. Bu kişi istediği kılığa bürünerek değişik özellikleri, olağanüstü durumları üzerinde toplayan bir yapıdadır. Sühan, aynı zamanda gezintiye çıktıkları bahçenin sahibidir. Sühan, Hüsn'le Aşk'ın konuşmalarını dinleyerek sohbetlerine katılıyor. Sühan, birbirlerini sevdiklerini anladığı bu gençlerin bir arada bulunmaları için çaba sarf eder. Hüsn ve Aşk'ın birbirlerine yazdıkları sevdâ mektuplarını ulaştırma işini Sühan yerine getirmektedir. Ayrıca, Sühan macerasının sonuna kadar sürekli Aşk'ı takip ederek düştüğü sıkıntılardan kurtulmasına yardımcı olur.

4.5.7. Gayret

Aşk'ın lalası. Aşk'ın çıktığı tehlikelerle dolu yolculukta Gayret, sürekli ona yol göstermeye çalışır. O da Aşk'la birlikte sıkıntılarla mücadele etmektedir. Manevi yolculukta Aşk'ın yanından hiç ayrılmaz.

4.5.8. İsmet

Hüsn'ün dadısı. Hüsn'ün Aşk'a olan sevdası karşısında hep yanında yer alarak ona sabır ve telkinlerde bulunan kişidir.

4.5.9. Molla Cünûn

Molla Cünûn, Hüsn ve Aşk'ın okul çağına geldikleri zaman gittikleri Edebiyat Mektebinin hocasıdır. Bilge bir kişidir. Çılgınlık Mollası.¹

4.5.10. Muhabbet Oğulları

Hüsn ve Aşk'ın mensubu oldukları; doğdukları kabilenin adı. Bu kabile çok tuhaf bir kabiledir. Kabile mensupları, güzel huylara sahip olmakla birlikte; kara bahtlı ve sarı yüzlüdürler.

¹ Şeyh Gâlib'in, eserinde Molla Cünûn olarak vasıflandırdığı karaktere Vasfi Mahir Kocatürk, "Çılgınlık Mollası" demektedir. (Kocatürk, 2016: 497)

Aşk ve Hüsn birbirlerine sevdalanınca Aşk, Hüsn'ü bu kabilenin büyüklerinden ister. Beşikte iken kendilerini nişanlayan kabile, evliliklerini engellemek için olmadık şartlar öne sürer.

5. Tasavvûfî Özelliği ve Sebk-i Hindî

Tasavvuf, önemli ölçülerde Osmanlı edebiyatını etkilemiştir. Bu etki Osmanlı şiirinin son dönemine kadar sürmüştür.² Hüsn ü Aşk'taki kişilerin eserin tasavvûfî anlayışı doğrultusunda nasıl değerlendirilecekleri konusunda Naci Okçu, eser hakkında yazdığı ansiklopedi maddesinde şu görüşleri ileri sürmektedir. “Zengin bir duyuş ve düşünüşle söylenmiş tasavvûfî bir mesnevi olan Hüsn ü Aşk'ın kahramanları, ne Leylâ ile Şîrin gibi aşk tarihinin birer maddî-gerçek güzelleri ne de Mecnun ile Ferhad gibi bu güzellere vurulmuş, tarihî-menkıbevî aşk kahramanlarıdır. Eserin kahramanları doğrudan doğruya Hüsn yani güzellikle bu güzelliğe ezeli yönelişin ifadesi olan Aşk'ın kendisidir. Hüsn ü Aşk'taki bütün kişi ve yer adları tasavvûfî birer semboldür.

Bu yönüyle Hüsn ü Aşk mesnevisiyle benzerlik gösteren başka bir mesnevi de Leylâ vü Mecnûn'dur. Hüsn'den ayrılmış birçok mertebeden geçerek olgunlaşan ve Hüsn'ün aşkına layık hale gelen Aşk ile Mecnun karakteri arasında bir fark görülmemektedir. İki hikâyede de başlangıçta birlikte olan sevgililer ayrılmakta ve hikâyenin sonunda tekrar birleşmektedirler.(Kaçar-Koşık, 2014:157)

- Hüsn: Hüsn-i mutlak (Allah),
- Aşk: Sâlik, (Bir tarîkata girmiş, bir mürşide bağlanarak mânevî yolculuğa çıkmış olan kimse) derviş,
- Benî Mahabbet (Sevgi Oğulları): Tarikat,
- Mekteb-i Edeb: Dergâh,
- Molla-yı Cünûn (Çılgınlık Mollası): Mürşid,
- Sühan: Mürşid-i kâmil (kâmil mürşid),
- Gayret: Mücâhede, sözlükte çarpışmak ve savaşmak anlamlarına gelen mücahede, tasavvufta, benlik ve bencillikten kurtulmak ve nefsi yenmek için çalışma, uğraşma, mücâdele etme anlamındadır.
- İsmet: İhlâs, saf ve temiz anlamında kullanılan bu kelime tasavvufta, kulun bütün amel, ibâdet ve davranışlarının şirk ve riyâdan uzak olarak sâdece Allah için olması, anlamındadır.
- Kalp Kalesi: Gönül
- Hüsrûbâ: Nefis
- Ayrıca eserde yer alan kuyu, cadı, gulyabani, Harâbe-i Gam, Deryâ-yı Âteş ile diğer kişi ve yerler sâlikin aşmak zorunda olduğu engelleri temsil etmektedir.

Eser ilâhî aşka erişebilmenin, Aşk'ın Hüsn'e kavuşmasının güçlüğünü belirtmek amacıyla kaleme alınmıştır.” (Okçu, 1999: 29-31)

Hüsn ü Aşk, tasavvûfî alegorik bir eserdir. Burada seyr ü sülûk anlatılmaktadır. Tasavvûfî bir kavram olan seyr ü sülûk, Arapça gitmek ve girmek anlamına gelmektedir. Bir şeyhin rehberliğinde, Allah'a kavuşmak için çıkılan manevi yolculuktur.

² Tasavvuf'un muhtevası konusundaki son dönem çalışmalarından biri için bkz. Öztürk, 2019)

Hüsn ü Aşk'ta çıkılan tasavvuf yolculuğunda fenafillâh mertebesine erişebilmenin zorlukları ve sâlikin bu yolda ilerleyebilmek için kendi çabasının yanında bir mürşidin yardımına da ihtiyacı olduğu anlatılır. (Mengi, 2003: 222)

Hüsn ü Aşk'ın tasavvûfî bir eser olması konusunda Muhammed Nur Doğan şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hüsn ü Aşk'tan bahseden hemen bütün kaynakların ortak görüşü onun, Mevlevî tasavvuf anlayışının alegorik (temsili) bir hikâyesi olduğudur.” (Doğan, 2006: 13).

Şeyh Gâlib'in, eserini kaleme alırken hareket noktasını oluşturan tasavvuf anlayışının yanı sıra Sebki Hindî'nin özellikleri de İsrâfil Babacan tarafından ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Babacan, Hüsn ü Aşk'ın sadece tasavvûfî yönü, orijinal kurgusu ya da zengin muhtevasıyla değil; Sebki Hindî'nin hususiyetlerini canlı bir şekilde yansıtmaya bakımından da önemli bir eser olduğunu belirtmektedir. (Babacan, 2010: 22)

Zaman açısından yani Sebki Hindî'nin Osmanlı sahası şairlerince bilinçli bir şekilde kullanılmaya başlandığı dönem olan 17. ve 18. asırlarda kaleme alınmış olması bakımından Hüsn ü Aşk, bu değerlendirmeye uyumludur. Ayrıca Gâlib Hüsn ü Aşk'ta, doğrudan veya dolaylı ya da bazı Hint-İran sahası Sebki Hindî Şairlerinin adını anmak suretiyle, söz konusu üslupla ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. (Babacan, 2010: 3)

Bir dönemde birçok alanda görülen üslup arayışları o alanın kendi içerisinde genişlemesine yol açmıştır. Bu açıdan Klasik Türk edebiyatı içerisindeki farklı üslupların büyük önemi vardır. Şeyh Gâlib gibi birçok şairin şiirinde bu dönemden hareketle yeni hayaller, mazmunlar ve sembolik ifadeler görülmeye başlanmıştır. (Kalyon, 2013: 84)

Bu tarz İran, Hindistan, Afganistan, Tacikistan ve Osmanlı topraklarının da yer aldığı geniş bir coğrafyada etkili olmuştur.

İran'dan belli bir dönem için Hindistan'a giden şairler orada farklı bir üslupla tanışmışlardır. Bu üslup, daha çok anlaşılması zor, fakat zarif olan ifadeler ile girift hayallerden oluşmaktadır. Bu farklı tarz, Sebki Hindî'dir. Türk Edebiyatında XVII. yüzyılın sonlarından itibaren görülmeye başlayan Sebki Hindî üslubunun Türk şiirindeki en önemli temsilcisi Şeyh Gâlib'dir. (Kalyon, 2013: 84)

Sebki Hindî tarzının en önemli özelliklerinden birisi de o güne değin söylenmemiş olan ifadelerin kullanılmış olmasıdır. Şeyh Gâlib, Sebki Hindî tarzının bu özelliklerini şiirlerinde göstermiştir. (Kalyon, 2013: 85)

Sebki Hindî'nin Osmanlı şairleri üzerindeki etkileri konusunda şunların söylenmesi mümkündür. “Sebki Hindî, Klasik Türk şiirine bu şiirin son döneminde dahil olmuş dış kaynaklı bir üsluptur. Bu üslup dil açısından şiirimizin tabii gelişimine zarar vermesine rağmen kısa sürede Türk şiirinin bünyesine uyum sağlayarak Divan şiirine yok oluştan önceki en parlak mana ve muhteva dinamizmini kazandırmıştır.” (Babacan, 2012: 518)

Hüsn ü Aşk'ı farklı yönlerden değerlendirenlerden birisi de Victoria Rowe Holbrook'tur. Çalışmasında eserdeki manevi yolculuğun arkeolojik boyutlarıyla değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusuna karşılık aramaktadır.

Mesnevinin sonlarında bulunan beyitten;

Kim Aşk Hüsün'dür ayn-ı Hüsn Aşk

Sen râh-ı galatda eyledin meşk

Sen yanlış yolda yürüdüün ki Aşk Hüsn'dür, Hüsn de Aşk'ın kendisi...

Bu beyitten hareketle ileri sürdüğü savı, örneklerle irdelemeye çalışır.

Hüsn ü Aşk'tan bir iki kuşak sonrasında 1819'da İngiltere'de John Keats (1795-1821), Yunan Vazo Üzerine Gazel'ini de "Hüsn hakikattir, hakikat da hüsn" diye bitirir. Her iki dizede güzellik anlamına gelen hüsn sözü, birer başka kavramla birleştirilir; Gâlib için güzellik aşktır, Keats için de hakikat. Ama güzellik derken kastettikleri aynı şey mi? değerlendirmesiyle konuya yaklaşmaktadır. (Holbrook, 2017: 43)

Hüsn ü Aşk, tasavvûfî hareket noktasından değerlendirildiğinde Feridüddin Attar'ın Mantıku't-Tayr'ındaki gibi manevi yolculuğun göz önüne alınması gerekir. Doğu klasiklerinin önde gelen eserlerinden biri olan ve 1187 yılında yazılmış olan Mantıku't-Tayr, Hüdhüd kuşunun öncülüğünü üstlendiği bir kuş topluluğunun, kendilerine padişahlık yapacak olan lideri bulmak için, çeşitli sıkıntılar ve aşamaların olduğu güç bir yolculuğa çıkış hikâyeleridir. Simurg adı verilen bu padişaha ulaşmak için yola çıkan kuşların çoğu bu yolculuğun çetin şartlarına dayanamayıp telef olurken geriye kalan otuz kuş ulaşmak istedikleri menzile varır. Oraya gittiklerinde Simurgun (otuz kuş) görüntüsünde kendilerini görürler ve aslında aradıklarının yine kendileri olduğu gerçeğiyle yüzleşirler. Simurg, Allah'ın yarattığı her şeyde kendini göstermesi ve farklı sıfatlarıyla zuhur etmesinin sembolüdür. Yaratılan her şeyin "bir"den geldiği ve yine "bir"e döneceği anlayışına dayanan Simurg, kesretin vahdette karar kılmasıdır. Mantıku't-Tayr'da yaşanan bu uzun yolculuk aslında insanın iç dünyasında yaptığı yolculuğu ve gerçek aşka ulaşma serüvenini anlatan bir semboldür. Varlığın yaratılış gayesi ve her zerrede Yaratıcıyı görme felsefesini esas alan bu yolculuk, son bulduğu noktanın aslında geldiği nokta olduğunu gösterir. (Kalyon, 2018:11-12)

Hüsn ü Aşk, sadece tasavvuf açısından mı değerlendirilmeli? Bu konuda Muhammed Nur Doğan, şunları ifade etmektedir: "Klasik Türk edebiyatının son büyük şairi olan Şeyh Gâlib'in edebiyat tarihimizde çok müstesna bir yeri olan eseri Hüsn ü Aşk'ı değerlendirirken "Mevlevî çilesinin sembolik anlatımı"; "tasavvuf ve vahdet-i vücud felsefesinin alegorik hikâyesi" gibi tek yönlü ve ciddi araştırmalara dayanmadan verilmiş klişe hükümlerden kaçınılmalı yazarları ve onların eserlerini insan, eşya, hayat, kültür, siyaset gibi çeşitli sosyo-kültürel faktörlerin belirlediği alanda tanımlamaya ve anlamaya çalışmalıdır." (Doğan, 2006:17)

Vasfî Mahir Kocatürk de eserin hayal âlemleriyle dolu bir sevgi masalı olduğunu belirttiikten sonra özet olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Hüsn ü Aşk, iki cepheli bir eserdir. Birincisi tasavvuf ki fikrî ve sun'î cepheyi teşkil ediyor. Burada şahsî bir görüş ve orijinal bir felsefe aramak neticesiz bir zahmet olur. Gâlib, kendisi de itiraf ettiği gibi; kitaptaki bütün esrarı Mesnevî'den almış... Samimi Müslümanlıkla telif ettiği vahdet-i vücud felsefesi içinde dervişliği, daha doğrusu Mevlânâ'nın dervişliğini yani Mevlevîliği anlatıyor. Bu cephe içinde Tanrı güzelliğini temsil eden Hüsn, derviş demek olan Aşk, tekkeyi anlatmak isteyen Edeb mektebi, şeyh veya mürşit manasına gelen – kanaatimizce düpedüz Mevlânâ'nın tasviri olan – Molla-yı Cünûn tipi, dünya zevklerinden kinaye Zatü's-suver kalesi, umumiyetle dervişlikte çekilen mihneti bilhassa Mevlevilikte doldurulan çileyi ifade eden kuyu, cadı, Ateş Denizi, uzun yol azapları, v.s. hep birer semboldür ki hakiki medlulleri umumî hayatta değil; Mevlevî tekkesindedir. Fakat mücerret din ve tasavvuf dünyasını anlatmak isteyen her mısraından müşahhas dış hayatın canlı kesafeti ve hakiki iç âlemin parlak dalgalanışı taşıp dağılmakta... İşte ikinci cephe ki insanî ve ebedî... Aşkın nefis ritmik mısralarla müphem ve derin ıstırapları bizim ruhumuzdaki ürperişler; en tatlı renklerle tasvir edilen gökler, yıldızlar, mehtaplar, bahçeler, güller, bülbüller ve baharlar hep bizim intibalarımızdır. Eserde böylece bir yandan tasavvuf; bir yandan hakiki hayat tasviri birbirlerine hiç zarar vermeden aynı seyri muntazaman takip ediyor. Denebilir ki Fuzûlî ve daha birçok eski şairimiz gibi Gâlib de iddiasına rağmen, dinî ve ilahî sırları anlatmak için şiir yazmıyor. Bilakis güzel şiir meydana

getirmek için; zamanın ve cemiyetin en çok takdir edeceği bir mevzu arıyor. Eseri yalnız maddî aşk ve hayatın tasvirine hasrederse ne cemiyeti tatmin edebilecektir; ne de kendisini. Fakat sadece dervişlik yani şairlik zevk ve şerefinden mahrum bir tasavvufçuluk da belli ki hiç hoşuna gitmiyor. Esasen tasavvuf da güzel bir şiir ve hayal mevzuu değil mi? Şu halde bir şiir ve sanat külçesi olan eserini maşeri imanla işleyerek ona edebi değer dışında bir şahsiyet ve asalet de vermiş oluyor. Gâlib'te ebedî ve derin insanlık manasındaki şairlik dervişlikten, şiir ve sanat endişesi din ve tasavvuf imanından çok üstün. Hüsn ü Aşk'ta da kültür ve terbiyeden gelen mücerret heyecanla derin ruhlu ebedi insanın bünyesinden doğan hasret hamlesi çarpışmakta, zahiren hâkim görünen dinî ruh, bazen derin ve müphem, bazen de apaçık ilcaların müthiş mağlubiyetine uğramaktadır. Gâlib'in şiir ve sanat ihtirasındaki kuvveti kitabının mukaddimesi ile hatimesi açıkça gösteriyor. Şair, eserin en tasavvûfî görünen yerinde bile ne kadar ustacasına bir dönüşle güzel şiir olmaktan başka hiçbir gayesi bulunmayan mükemmel mısralar dizmeye başlıyor. Bazen bu husustaki heyecanını yenemeyerek İlâhî aşk hikâyesini kesiyor ve açıktan açığa şiirden, şairlikten bahsediyor.” (Kocaturk, 2016: 506)

6. Hüsn ü Aşk Roman Olarak Değerlendirilebilir mi?

Hüsn ü Aşk'ın, roman olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği en fazla merak edilen konulardandır. Bu bağlamda romanın ne olduğu sorusunun cevaplandırılması gerekir.

Genel bir tanımla roman, okuyucuyu olaylar zinciri doğrultusunda heyecanlandırıp; okuyucunun okuduğunda zevk alabileceği, yaşanmış veya yaşanması mümkün olan olayları kişi, yer ve zamana bağlı kalarak anlatan uzun edebi türlerdir. Başka bir ifadeyle roman, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan, insan ya da çevrenin karakter vb. özelliklerini yansıtan; serüvenini anlatan, duygular ve tutkularını okuyucuya aktaran edebi türlerdir.

Bu tanımdan hareketle Hüsn ü Aşk, elbette roman gibi değerlendirilemez; ama en azından içerik, vaka, mekân vb. noktalar bakımından romanın pek de uzağında olduğunu düşünmüyoruz. Sonuçta mesnevîlerin de yazıldıkları dönemin şiirsel romanları olduğunu söylemekte bir sakınca görmüyoruz. Bu konuda Şerif Aktaş şunları dile getirmektedir: “Mesnevîlerin, bu arada Hüsn ü Aşk'ın roman olduğunu iddia etmek istemiyoruz. Ancak, mesnevîlerin belirli bir tarihi devirde toplumumuzda roman ihtiyacını karşılayan edebî nevîlerden biri durumunda olduğunu söylemekten de çekinmeyeceğiz. Çünkü yazılı ve sözlü her metni, arz ettiği yapı ve muhteva hususiyetleri, varlık sebepleri dikkate alınarak gruplandırmak istediğimizde mesnevîlerin romanların yanında yer aldığını görürüz.” (Aktaş, 2011: 368)

Muhammed Nur Doğan da Hüsn ü Aşk'ın her açıdan bakıldığında devrinin hatta tüm devirlerin modern bir masalı gibi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca eserin sanki poetik bir roman olduğunu vurgulamaktadır. (Doğan, 2006:16)

Hüsn ü Aşk ve roman irtibatlandırılması yönünden Necmettin Türinay, eserin mesnevi tarzında kaleme alınmış klasik bir roman ve hikâye olduğunu belirtmektedir. (Turinay, 1995: 90)

Edebiyatımızda üzerinde en çok konuşulan eserlerden birisi olan Hüsn ü Aşk'ın, Bildungsroman olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği konusu üzerinde de durulmuştur.

Bildungsroman, oluşum romanı, Alman edebiyatında bireyin oluşum dönemini ve sonunda ulaştığı ideal durumu ele alan roman türü. Safdil kahramanın serüven peşinde dünyayı dolaşmaya çıkması ve uğradığı yenilgilerle yavaş yavaş olgunlaşarak bilgelik kazanmasını konu alan halk masalları, Wolfram von Eschenbach'ın ortaçağ destanı Parzival (XIII. yy başları) ve Hans Grimmelshausen'in pikaresk öyküsü Simplicissimus'da (1669) edebi niteliğe kavuştu. Bu temayı roman düzeyinde ilk kez Wilhelm Meisters Lehrjahre (1796; Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları, 1943) adlı yapıtıyla Goethe ele aldı. Yapıt günümüzde de bu türün klasik örneği sayılmaktadır. Türün öbür örnekleri arasında Adalbert Stifter'in Der Nachsommer (1857; Yaz Sonu) ve Gottfried Keller'in Der Grime Heinrich (1854-55; Yeşil Heinrich, 1947-48) adlı romanları yer alır. Oluşum romanı

nostalji ve teslimiyet gibi temalara yer verse de, kahramanın olgunlaşmasıyla mutlaka olumlu bir havada sona erer. Roman kahramanının gençliğindeki büyük düşler yok olmuştur; ama ona acı veren düş kırıklıkları ve hatalar da geride kalmıştır. Oluşum romanının sık rastlanan bir türü, bir sanatçının gençliğini ve gelişimini konu alan *Künstlerroman*'dır. Öteki türlerinden *Erziehungsroman* (gelişim romanı) kahramanın yetişme sürecini, *Entwicklungsroman* ise karakter gelişimini konu alır. Bu terimler bazen birbirinin yerine kullanılabilirse de oluşum romanının gelişim romanından temel farkı, kahramanının içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesini, olgunluğa ve uyuma erişmesini anlatmasıdır. (Ana Britannica, 2004: 116)

Bildungsroman tanımından hareketle Yavuz Bayram, şunları vurgulamaktadır: “Aşk'ın mesnevide geçirdiği aşamalar; “Hüsn'le nişanlanması, birbirlerini sevmeleri, Hayret'in aralarına girmesi, Hüsn'ü kabilenin ileri gelenlerinden istemesi, kabilenin ileri gelenlerinin zorlu şartlar ileri sürmeleri, Gam Harabeleri'ne yolculuğu, cadıyla karşılaşması ve Zâtü's-suver Kalesinde esir düşmesi, sembolik bir yolculuğa çıkması, içinde dev bulunan kuyudan kurtulması, Hüsrûbâ'yla yaşadıklarının gerçek yüzünü görmesi, Hüsn'ün sarayına ulaşması, perdenin açılması ve gerçeklerin ortaya çıkması, vuslata ermesi” şeklinde özetlenebilir. Aşk, beşeri aşk (Hüsn) vesilesi ile çıktığı yolculuğunu (seyr ü sülûk) tamamlamış ve kemale yani gerçek aşka (ilahi aşk) ulaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında Hüsn ü Aşk mesnevisinin bildungsroman türünün yapısıyla uyum gösterdiği anlaşılmaktadır.” (Bayram, 2007: 26-27)

Hüsn ü Aşk'taki kahramanların doğumlarından, çocukluk dönemleri ve aşkı hissedebilecekleri yaşa geldikleri zaman evrelerinin tamamı mesnevide geçmektedir. Ayrıca, Aşk'ın sevdalısına ulaşabilmek için giriştiği tehlikeli serüven ki oldukça uzun bir zamanı kapsamaktadır. Bunların tamamının mesnevide işlenmesi; Hüsn ü Aşk'ın bildungsroman roman kategorisinde değerlendirilebileceğini göstermektedir.

7. Hüsn ü Aşk'ın Kaleme Alınmasında Etkilenilen Şahsiyetler ve Eserleri

Hüsn ü Aşk'la şark edebiyatının diğer anıt eserleri arasında bağ kurulup kurulamayacağı; kurulacaksa ne şekilde değerlendirileceği konusuna Abdülbaki Gölpınarlı'nın ifadelerinin açıklık kazandıracağı kanısındayız. Gölpınarlı, Hüsn ü Aşk'a yazdığı uzun ön sözde, Gâlib'in eserini hazırlarken faydalandığı eserlerden söz etmektedir. İbn-i Sînâ'nın *Risâletü't-Tayr*'ı, Sühreverdî'nin *Münisü'l-Uşşâk*'ı, Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ı, Nizâmî'nin ve Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u ve Sıhhat ü Maraz'ı ile bazı benzerliklere işaret ederek benzerliklerden örnekler vermiştir. Hüsn ü Aşk'ı günümüz Türkçesine aktararak yayımlayan Abdülbaki Gölpınarlı'nın değerlendirmesinden hareketle şunlar belirtilebilir.

- Teşhis esasına dayanılarak yazılan Hüsn ü Aşk, gerçekten de edebiyatımızda eşsizdir.
- Edebiyatımızda Kutadgu Bilig'den sonra teşhise dayalı olan mesnevi, Yunus Emre'nin *Risaletü'n-Nushiyye*'sidir. Bu mesnevide, ruh, nefis, kanaat, tama' (doyumсузлук, açgözlülük) öfke, sabır, akıl ve doğruluk kişileştirilmektedir.
- Gâlib, hikâyesine klasik tarzda esere aldığı bölümlerden sonra başlar.
- Nâbî'nin *Hayrâbâd*'nı aşmak; hatta benzeri bulunmayan bir eser meydana getirmek için mesneviyi yazmıştır.
- Hüsn ü Aşk'ta da *Hayrâbâd*'da olduğu gibi; kuyu var; iple kuyudan çıkmak var. Sühan, *Pîr-i Hired*'i andırmakta... Nâbî, Feridüddin Attâr'ın hikâyesine kendinden de birşeyler ekleyerek mesnevisini yazmıştır. Hikâyenin gerekliliği doğrultusunda “kuyu”yu kullanıyor; ama taklitten sürekli kaçıyor.

- Şeyh Gâlib'in eserinde biraz İbn-i Sinâ'nın Risâletü't-Tayr'ının etkisi; daha fazla da Şehabeddin Sühreverdî-i Maktûl'un Mûnîsü'l-Uşşâk'ının etkisi vardır. Şöyle ki: bu eserde beş kapı, cadılar, büyücüler, ateş vs. vardır.

- Hüsn ü Aşk'ta Fuzûlî'nin Sıhhat ü Maraz'ının da etkisi vardır. Esasen bazı yazmalarda "Ruh-Nâme" bazılarında "Hüsn ü Aşk" adını taşıyan Sıhhat ü Maraz, Mûnîsü'l-Uşşâk'ın etkisiyle meydana getirilmiştir. İlk bölümü, eski tıp bilgisine dayanan eserde, Hüsn ve Aşk, Rûh'un iki sıfatı niteliğindedir. Hüsn'ü görmek isteyen Rûh'a Aşk, safâ aynasını verir. Rûh aynada kendisini görür. Hüsn'ü gördüğünü zannederek gördüğü kendi suretine âdeta vurulur. Aşk bu resmin düşmanları çoktur; bu sebeple onu idrak hazinesinde sakla, der. Rûh, Aşk'ın sözünü tutar; fakat zaman geçtikçe özlemi artar. Aşk'la birlikte beden ülkesini dolaşır. Sonunda melâmet ülkesine ulaşır. Hayret ve mahrumiyetle eş olur. Beden ülkesi harap bir hale gelir. Sonrasında Aşk, safâ aynasını getirir ve Rûh'a sunar. Rûh aynaya bakınca kendisini çok zayıflamış olarak görür. Hemen sorar: "Bu gördüğüm benim, önceki resim nerede?" Bunun üzerine, Aşk Rûh'a âşinalık sürmesini verir. Rûh sürmeyi gözlerine çekince varlık aynası olmaksızın son derece güzel birisini görür. Gerçek menzile ulaşır. Âşıklık ve maşukluk o halvette dışarıda kalır.

- Hüsn ü Aşk'ta Nizâmî'nin ve Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'undan da izler vardır.

- Mevlânâ'nın Mesnevi'sinin etkileri vardır. Kendisi bu durumu,

Esrârını Mesnevî'den aldım

Çaldım velî mîrî malı çaldım

Sırrını Mesnevî'den aldım, çaldımsa da mirî malı (herkese ait olan) çaldım.

biçiminde ifade etmektedir. (Gölpınarlı, 2017: XLIII-XLV)

Şeyh Gâlib'in kendi kaleminden Hüsn ü Aşk'ın sırlarını önemli ölçüde Mesnevî'den aldığını söylemesi de apayrı bir tevazu örneği ve bir o kadar da büyüklük olarak değerlendirilebilir; diye düşünüyoruz.

Gölpınarlı şu noktaya da dikkat çekmektedir: "Bütün bunlarla beraber Hüsn ü Aşk, bu eserlerin bir taklidi, bir kopyası değildir. Onlardaki unsurlar, Gâlib'in kuvvetli muhayyilesiyle tasarrufuyla yepyeni bir şekilde ibda edilmiş, yani benzersiz şekilde ortaya konmuştur.

Hüsn ü Aşk'ta iki asli unsur görüyoruz:

1. Tasavvuf ve tasavvuftaki "seyr ü sülûk"

2. O zamana dek yazılmış mesnevi tarzındaki hikâyelerden şiir bakımından üstünlük... (Gölpınarlı, 2017: XLV-XLVII)

Hüsn ü Aşk'ın kaleme alınmasında şark dünyasının zengin kültür, hayal ve manevi birikiminin etkili olduğunu belirtebiliriz.

Sonuç

Osmanlı tarih ve edebiyatına artan ilgiden ve klasik eserlerimizin değerlerinin anlaşılma başlanması memnuniyet verici bir durumdur. Klasik edebiyatın diğer türlerinde olduğu gibi; mesnevîler de klasik devirlerin ürünleri olarak Arap, Fars ve Türk edebiyatları açısından önem taşımaktadır. Mesnevîlerin de diğer türler gibi Klasik Türk edebiyatını sevdirmeye ve değerini kavratma açısından da önemli olduğu kanaatindeyiz. Mesnevîlerin yeni yetişen kuşaklara okutulup

sevdirlmesi açısından Hüsn ü Aşk'ın örnek olabileceği kanaatindeyiz. Mesnevilerin içeriklerinin ve işlenen düşüncelerin kavranabilmesi için; incelenmesi gerekmektedir. Araştırmamızda Hüsn ü Aşk'ı roman olarak görmeye çalışıp roman inceleme teknikleri doğrultusunda değerlendirme düşüncesinden hareket ettik. Bu şekilde Hüsn ü Aşk'ı inceleyerek bir plan ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmada Hüsn ü Aşk'tan hareketle mesneviler için bir inceleme planı sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif (2011). Edebiyat ve Edebî Metinler Üzerine Yazılar, Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- Ana Britannica, Ansiklopedi (2004). İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Ayyıldız, Mustafa (2009). "Leylâ vü Mecnun Mesnevisinde Modern Anlatı İzleri", Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 417 Fall.
- Ayyıldız, Mustafa ve Selami Alan (2012). "Hüsnü Aşk Mesnevisini Roman Olarak Okumak", Adana: Prof. Dr. Mine mengi adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri
- Babacan, İsrail (2008). "Klâsik Türk Şiiri'nde Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)", Gazi Üniversitesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- ____ (2010). Hüsn ü Aşk'ta Sebk-i Hindî Tesiri Türkbilig, 2010/19, 1- 24.
- ____ (2012). Klâsik Türk Şiirinin Sonbaharı, Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu), Ankara: Akçağ Yay.
- Bayram, Yavuz (2007) Bildungsroman Örneği Olarak "Hüsn ü Aşk", İlmi Araştırmalar, Sayı 23, 7-28.
- Bilgegil, M. Kaya (2000). "Hüsn ü Aşk'a Dair", (Hüsn ü Aşk, Haz. Orhan Okay-Hüseyin Ayan), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bingöl, Ulaş (2013). "Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Şahısların Dünyası" Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2/4 2013, 206-229, International Journal of Turkish Literature Culture Education Volume 2/4 2013 p. 206-229, TURKEY
- Demirel, Şener (2005) "Hüsn ü Aşk'ta Ateşle İlgili Teşbih Unsurları", F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 15/2, 81-105.
- Doğan, Ahmet (2004). "Hüsn ü Aşk'ta Sembolik Anlatım", F.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9/1, 87-98.
- Doğan, Muhammet Nur (2006). Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk (Nesre Çeviri, Notlar ve Açıklamalar), İstanbul: Yelkenli Kitabevi.
- Ece, Selami (2012). Hüsnüne Aşk Olsun, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2017). Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gürer, Abdülkadir (1993). Şeyh Galib Divanı: İnceleme-Metin, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Holbrook, V. R. (1998). Aşkın Okunmaz Kıyıları, (Çevirenler: Köroğlu , E. ve Kılıç , E.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- ____ (1999). "Alegorinin Ölümü, Hüsn ü Aşk'ın Özgünlüğü", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, (Haz. Mehmet Kalpaklı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- (2005). Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk. New York: Modern Language Association Texts And Translations Series.
- (2017) Hüsn ü Aşk'ın Arkeolojisi- I Archeology Of Beauty and Love- I ASOBİD, Cilt/Volume 1 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2017, 41-50.
- Kabaklı, Ahmet (1997). Türk Edebiyatı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaçar, Mücahit ve H. Sercan Koşık (2014). Fuzulî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinin Dibacesi Hakkında Bazı Mülâhazalar, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 3/2 2014 s. 154-166.
- Kalkışım, M. Muhsin (2010). TDV İslam Ansiklopedisi, XVII, 54-57, İstanbul: TDV Yayınları.
- (1994). Şeyh Gâlib Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kalyon, Abuzer, (2013). Fuzûlî'de Tasavvuf (Mysticism İn Fuzûlî), Sector Magazine Of Humanities Studies, 11, 2013, 35-66, Al - Azhar University – Cairo
- Kalyon, Filiz (2018). Feridüddin Attar Kuşların Dili (Mantıku't-Tayr) Ankara: Akçağ Yayınları.
- (2013). "Eski Türk Edebiyatında Edebî Mektepler", Sector Magazine Of Humanities Studies, Number 11, 2013, 68-98, Al- Azhar University - Cairo
- Kocatürk, Vasfi Mahir (1944). Şeyh Gâlib - Hüsn ile Aşk, İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- (2016). Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Köksal, Fatih (2003). Yenipazarlı Vâlî Hüsn ü Dil, (İnceleme - Tenkitli Metin) İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Levend, Âgâh Sırrı (1984). Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar), İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Marina MacKay (2018). Roman Nedir, (Çeviren Fazilet Akdoğan Özdemir), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Mermer, Ahmet (1992). "Sebk-i Hindî ve Hayal Atlaması", Yedi İklim, 2:26-27.
- Mermer, Ahmet ve Koç Keskin, Neslihan (2016). Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yay.
- Okçu, Naci (1999). "Hüsn ü Aşk", TDV İslam Ansiklopedisi, IX, 29-31, İstanbul: TDV Yayınları.
- Okay, Orhan ve Ayan, Hüseyin (2000). Hüsn ü Aşk, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Öztürk, Erdem Can (2019). Mustafâ Fevzî bin Nu'mân Mîzânü'l-İrfân, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Saraç, M. Yekta (2004). Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat, İstanbul: 3F Yayınları.
- Şahin, Ebubekir Sıddık (2013). "Hüsn ü Aşk'ın İzinde Yarım Kalan Bir Mesnevî:Nâz u Niyâz", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 145-184
- Türinay, Necmettin (2002). "Klasik Romanın Hikâye-gû'ları ve 'Hikâye-nüvis ' leri", Hece Türk Romanı Özel Sayısı, 6, 65-67.
- Ürkmez, Melahat (2017). Şems-i Tebrizî, İstanbul: Eser Kitap Yayınları.
- Yılmaz, Mehmet (1992). Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, İstanbul: Enderun Kitabevi.